El nostre major savi ha canviat de dimensió. Paraules de memòria al voltant de Carlos Rodrigues Brandão

Marco Raúl Mejía[1]

Si he visto más, es poniéndome sobre los hombros de gigantes.

Isaac Newton

Aquesta frase, atribuïda a Isaac Newton en un dels seus articles referits a les obres de Descartes i Hooke, es pot aplicar, donades les proporcions, al nostre company d'amics, amic amigable, Carlos Rodrigues Brandão, a qui va conèixer als anys vuitanta del segle passat i, des d'alehores vaig mantenir una proximitat amb ell que va profunditzar-se en els temps corresponents a aquest nou segle.

En el darrer període de convalescència i amb la generositat que el caracteritzava, va fer una llista de persones properes i a poc a poc va anar enviant molts textos que encara eren inèdits i que espero pugam ajudar a anar publicant per la manera com es condensen las constants que el diferenciaven: rigor intel·lectual, capacitat de parlar amb paraules com el poeta que va ser, capacitat de mantenir una interlocució respectuosa amb algú que no hi estava d'acord i, sobretot, glopades d'originalitat que obliguen al lector a recórrer necessàriament a unes afirmacions que mostren no només erudició, sinó anàlisis per fer coincidir les seues reflexions il·luminant l'acció viva del seu quefer amb els sistemes de pensament dels quals participava a diversos nivells de les ciències socials i humanes.

Curiosament, després de 83 anys en aquest planeta, quan vaig rebre la notícia que el nostre Brandão havia canviat d'espai després de la seua llarga malaltia, llegia un text apassionant dels esborranys que ens havia enviat i que portava per títol: *El primat que aprèn* i per subtítol: *Com l'educació va començar a esdevenir*. I novament, aquí hi ha aquesta saviesa que sintetitza els seus coneixements acadèmics fent coincidir el psicòleg social, l'antropòleg, el comunicador i el sociòleg a l'educador popular, i com a tal, fer intel·ligible a molts saberudes dissertacions, en aquesta bella al·legoria que ell fa de un Neruda que no va trobar als seus escrits quan deia: "*pregunta a los doctores, si no te basta el viento*".

En aquests temps que tants i tantes fan esforços per ser reconeguts com a tècnics, científics, acadèmics prestigiosos, el nostre Brandão presumia d'haver estat sempre un activista, i en alguns casos deia: "ho he estat des de sempre", i explicava com als seus inicis de vida universitària en el moviment estudiantil brasiler dels moviments catòlics que li va permetre unir-se als centres populars de les unions estatals d'estudiants, dinàmiques que articulaven amb els moviments de cultura popular, grups de referència obligatòria a les accions inicials de l'educació popular brasilera, tant que va ser durament reprimit per la dictadura militar el 1964.

És en aquest marc que Paulo Freire, amb l'equip del nord-est, va organitzar la primera reunió nacional del moviment de cultura popular el gener de 1962, on va estar el nostre savi major activista, que el va portar a militar des de 1963 en el moviment d'educació de base (MEB), que va patir la repressió directa de la dictadura militar i de l'ala conservadora de l'església catòlica que veien sospitós el seu treball en l'alfabetització de joves i adults als sectors populars, camperols i de barriades al Brasil. Com a dada curiosa esmenta en algun text que una de les cartilles del MEB anomenada "*Vivir es luchar*", va ser confiscada quan s'imprimia a Rio de Janeiro i va servir per acusar molts dels seus militants, els quals van patir arrest, tortura i exili quan era una acció social per mitjà de l'educació popular. Aquesta proximitat li va permetre fundar després amb Paulo Freire a la universitat de Campinas el Centre d'Estudis en Educació i Societat, CEDES.

Una anècdota especial marca la seua participació a l'assemblea del CEAAL celebrada a Guanajuato, Mèxic, a finals dels anys 80, on va presentar una anàlisi en què assenyalava un declivi de l'educació popular al Brasil, en no ser assenyalada com a punt de referència de l'acadèmia ni als centres intel·lectuals del seu país, i va anunciar el seu retorn a l'antropologia, la qual, segons les seues paraules, el mantindria en contacte amb els grups populars i al seu territori. Després d'un temps travessat per una història que el va marcar en veure el silenci sobre l'educació i Paulo Freire pels cercles acadèmics, va trobar un fet que descriu així:

"un record exemplar sobre això l'any 2000, com a part de la celebració del descobriment del Brasil pels portuguesos, l'editora *Vozes* va publicar el que haurà estat una de les col·leccions més grans sobre educació brasilera, una obra en quatre volums, el primer dedicat al període colonial, el segon al període de l'imperi (vam ser un imperi entre el 1822 i el 1889), el tercer sobre la república i el temps gairebé actual. Aquest últim es va dedicar al temps d'ara, conté més de 20 capítols. Hi ha un capítol sencer dedicat a l'educació dels sords i muts, i un altre dedicat a

 Licencia Creative Commons Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

l'educació dels cecs (molt just). No hi ha cap capítol sobre l'educació popular, hi ha un capítol dedicat a l'alfabetització al Brasil, al llarg del capítol hi ha un paràgraf de quatre línies. Ell recorda que «al nord-orient del Brasil, un professor, Paulo Freire, va emprar un nou mètode d'alfabetització»[2].

També, el 2002, al seu llibre *L'educació popular i l'escola ciutadana*, serà visible el seu retorn a ella quan diu que aquesta educació popular no estava en certes estructures universitàries que l'havien silenciada, però la va trobar viva al mig dels grups populars per on va transitar com a antropòleg enmig de pagesos, indígenes, habitants dels centres urbans que vivien en condicions d'opressió, com també la va trobar viva en altres territoris de la vida universitària com a consells, agremiacions d'estudiants, moviments polítics estudiantils, grups d'acció cultural entre d'altres. Allí troba que *"l'educació popular de vocació freireana és una incertesa i que va més enllà d'una actualització del que existeix, ella representa una inversió del pensament i les pràctiques ja siga com una pedagogia crítica, en el sentit encara eurocèntric de l'expressió, ja sigui assumida com a pedagogia del conflicte o com a emancipació del sistema capitalista. Aquestes pedagogies es col·loquen en oposició a les pedagogies del consens, incloent-hi tot i així aquelles de declarada afiliació humanista. A Pedagogia de l'Oprimit elles van configurar el que Paulo Freire va anomenar "educació bancària*."

Brandão va recórrer el seu país, el continent americà i Europa, regant la llavor de l'educació popular que es va fer més fèrtil en aquest segle XXI amb l'arribada de governs progressistes al nostre territori que, a més, Carlos va regar des de *La rosa dels vents*, casa que va instal·lar per a la reflexió, la producció i la conversa eterna per somiar mons d'on sortien anades i tornades que cada cop es van fer més literaris i poètics, com ho deixa veure als seus textos:

De repente y casi ahora, un libro de
Poemas y preguntas
Un río como un pájaro
Juego de palabras, simiente
De otros juegos.

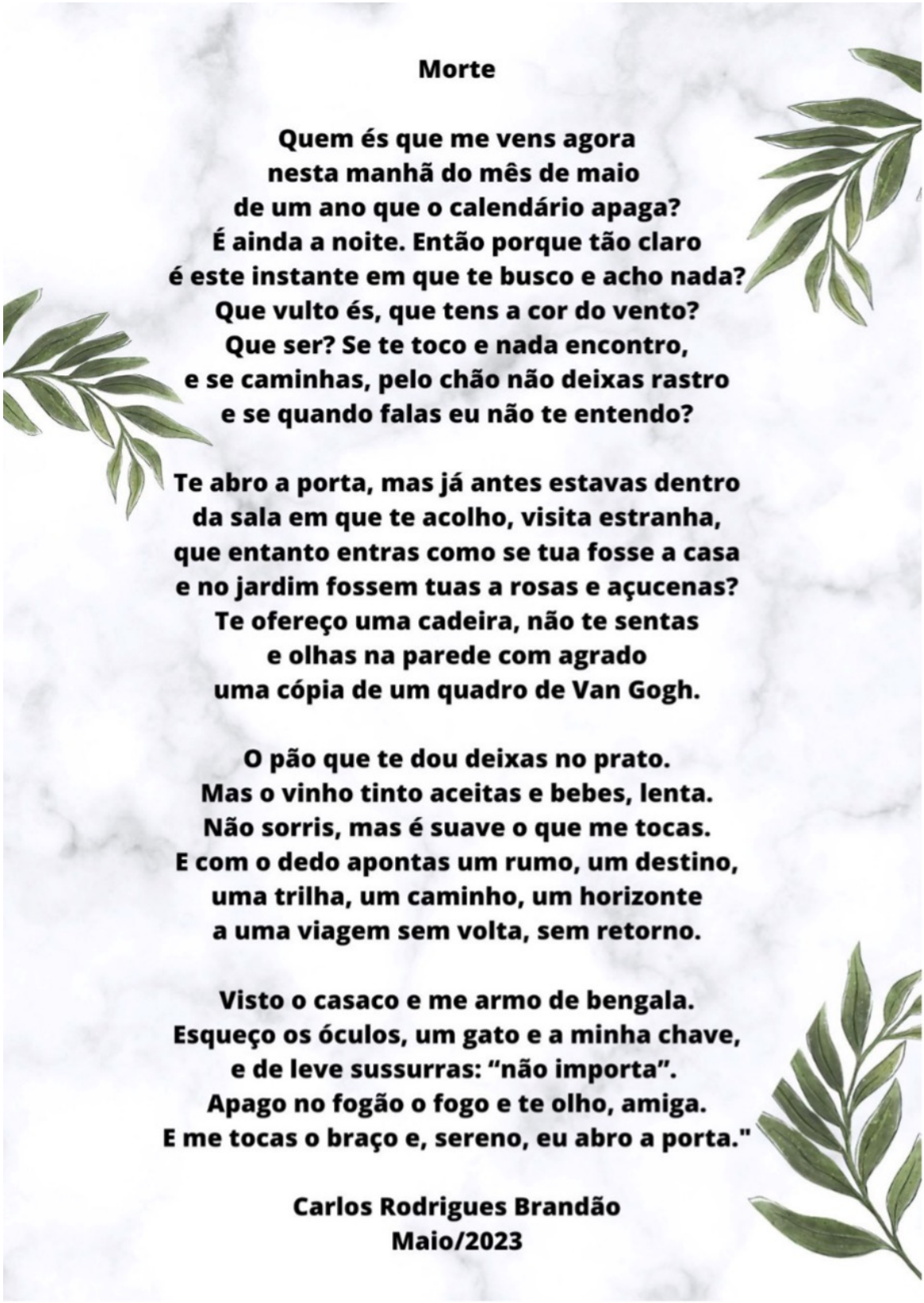
Tal vegada podríem tancar amb les seues paraules que van ser represes per la Mobilització social de Colòmbia com a homenatge pòstum: *"aprendre a escoltar i*

 Licencia Creative Commons Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

llegir també el que diuen i escriuen les dones i els homes pertanyents a molts pobles del nostre continent. Aprendre a sentir-los i llegir-los no com a 'éssers de folklore' *o com a* 'autors d'alguna cosa que només té sentit quan és retraduït per mi', *sinó com a savis entre mestres i doctors que ens arriben d'una o altra cultura, altres cultures i davant dels nostres només diferents.*

També, el seu poema *Muerte*:

 Licencia Creative Commons Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

Morte

Quem és que me vens agora
nesta manhã do mês de maio
de um ano que o calendário apaga?
É ainda a noite. Então porque tão claro
é este instante em que te busco e acho nada?
Que vulto és, que tens a cor do vento?
Que ser? Se te toco e nada encontro,
e se caminhas, pelo chão não deixas rastro
e se quando falas eu não te entendo?

Te abro a porta, mas já antes estavas dentro
da sala em que te acolho, visita estranha,
que entanto entras como se tua fosse a casa
e no jardim fossem tuas a rosas e açucenas?
Te ofereço uma cadeira, não te sentas
e olhas na parede com agrado
uma cópia de um quadro de Van Gogh.

O pão que te dou deixas no prato.
Mas o vinho tinto aceitas e bebes, lenta.
Não sorris, mas é suave o que me tocas.
E com o dedo apontas um rumo, um destino,
uma trilha, um caminho, um horizonte
a uma viagem sem volta, sem retorno.

Visto o casaco e me armo de bengala.
Esqueço os óculos, um gato e a minha chave,
e de leve sussurras: "não importa".
Apago no fogão o fogo e te olho, amiga.
E me tocas o braço e, sereno, eu abro a porta."

Carlos Rodrigues Brandão
Maio/2023

 Licencia Creative Commons Reconocimiento-No comercial-Compartir igual

Notes

[1] Planeta Paz; Movilización Social por la Educación; Movimiento para la transformación educativa y pedagógica; Expedición Pedagógica Nacional.

[2] Extraído de: Rodrigues Brandão, Carlos. *Preguntas y caminos de antes*. 2019. Pág. 14.